

УДК: 378.147:81'243

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ВІДБОРУ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ЗАГАЛЬНОТЕХНІЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

О. Л. Ярошенко

*м. Київ, Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний інститут»
olga.yaroshenko@gmail.com*

У статті розглянуті питання відбору лексичного матеріалу, на основі якого формуються лексичні навички читання, говоріння, аудіювання, письма і перекладу. Відбір лексики являє собою поетапний процес, в ході якого до селекції підключаються в певній послідовності різні методи та способи відбору. У зв'язку з цим аналізуються полістатистичний та статистичний способи відбору лексичного матеріалу, а також фактори, які впливають на вимірювання вживаності лексичних одиниць. Описуються метод моделювання та системний підхід щодо відбору лексичного матеріалу. Пропонується процедура формування словника-мінімуму як моделі мовної системи та схема послідовних операцій для формування словника-мінімуму на основі методу моделювання із застосуванням полістатистичного способу відбору. Доводиться, що відібраний лексичний мінімум за своїми основними характеристиками має відповідати вимогам ефективності, надійності, комунікативної достатності, відповідності комунікативним потребам спеціаліста певного профілю.

Ключові слова: лексичний мінімум, лексична одиниця, способи відбору, методи відбору, активний словник-мінімум, пасивний словник-мінімум.

Вступ. Умови навчання у вищих технічних навчальних закладах, такі як певні кількість годин та різні спеціалізації, викликають необхідність відбору мовного матеріалу, що відповідав би цілям і змісту навчання. Поряд з цим лексична компетенція є невід'ємною складовою іншомовної комунікативної компетенції, адже лексичні навички забезпечують функціонування всіх видів мовленнєвої діяльності (далі МД). Формування навичок і вмій у всіх видах МД передбачає наявність словника-мінімуму, який би був моделлю лексичної системи загально-технічної англійської мови і зберігала б її основну функцію – комунікативну.

На основі відібраного словника-мінімуму за допомогою спеціальних вправ формуються лексичні навички читання, говоріння, аудіювання, письма і перекладу. Відсутність такого словника ускладнює роботу викладача з формування лексичного компоненту іншомовної компетентності та контроль і оцінювання рівня сформованості цієї компетентності. Саме цим і обумовлюється актуальність даного дослідження.

Мета статті – проаналізувати способи та підходи щодо відбору лексичного матеріалу для навчання загально-технічної англійської мови.

Полістатистичний та статистичний способи відбору. Полістатистичний спосіб відбору лексичних одиниць (далі ЛО) вперше був запропонований В. А. Бухбіндером, який одним з перших серед вітчизняних методистів підняв питання відбору ЛО. Згідно цього способу першим етапом відбору має бути визначення типів ЛО, що увійдуть до складу словника-мінімуму.

В. А. Бухбіндер наводить наступні характеристики для виділення груп одиниць лексичного рівня мови:

– одиниці лексики мають знаковий характер – план вираження в них є злитим з планом змісту;

- одиницям лексики притаманна цілеспрямованість на денотат;
- одиниці лексики суцільно відтворюються в мовленні;
- одиниці лексики є суцільно оформленими – вони володіють стійкими зв'язками між компонентами, що відрізняє їх від змінних словосполучень і речень.

На основі цих характеристик В. А. Бухбіндер визначає наступний склад ЛО: слово, стійке словосполучення і мовленнєве кліше. Їх варіантів в мові набагато більше. Так, слова бувають простими, складними, похідними, складнопохідними, а також можуть виступати у вигляді зрощень. Стійкі словосполучення можуть бути двох видів: номінативні та фразеологічні. Серед мовленнєвих кліше розрізняють: слова-речення, клішовані синтагми і речення. Всі вони, не дивлячись на суттєві відмінності, відповідають критеріям знаковості, цільновідтворення і єдності денотата. Виходячи з цього серед цілей навчання лексиці слід враховувати опанування студентами не тільки словами, але й номінативними і фразеологічними одиницями і кліше різних типів, що мають вживаність в мовленні [1, с.154-155].

Основною складністю у відборі є вимірювання вживаності ЛО, величини досить змінної і багатопланової. Для винесення про неї обґрунтованого судження необхідно врахувати чимало факторів: її семантичну цінність, словотворчу здатність, багатозначність, сполучуваність, стройову здатність, частотність і стилістичну диференційованість. Якщо ми вимірюємо вживаність, що залежить від одного з перелічених факторів, то отримаємо часткову вживаність; інтеграція всіх часткових показників має дати в результаті сумарну вживаність. В свою чергу, величина сумарної вживаності визначає місце ЛО серед інших одиниць, що претендують на включення до мінімуму. Таким чином, можна виділити зону найбільш вживаних слів, що відповідають задачам і умовам навчання загальнотехнічної англійської мови.

Розглянемо фактори, що впливають на вживаність ЛО більш детально.

Семантична цінність. Принцип семантичної цінності відбиває характер предметно-понятійної віднесеності певної ЛО. Слова з переважаючим граматичним значенням мають меншу семантичну цінність, ніж слова з переважаючим лексичним значенням. Так, артиклям притаманна мінімальна семантична цінність, найбільше ж семантичне навантаження несуть дієслова, прикметники та іменники, що співвідносяться з певними предметами, поняттями, діями, станами, якостями та властивостями. Ці слова, в свою чергу, розпадаються на три групи: так звані побутові, наукові та формальні. Враховуючи завдання відбору лексичного мінімуму загальнотехнічної англійської мови, виміряти семантичну цінність потрібно серед «наукових» та «формальних» понять.

Відправним моментом для визначення семантичної цінності є словник, складений відповідно до певного контингенту студентів і курсу навчання, що охоплює найбільш важливі поняття і розподіляє їх по групах. До мінімуму входять в першу чергу слова, що позначають поняття і явища, характерні для науково-популярних, наукових і загальнотехнічних текстів. На останньому етапі навчання цей список доповнюється спеціальною термінологією для кожної спеціальності. Спираючись на робочу схему словника, тобто перелік основних груп, можна приступити до визначення семантичної цінності ЛО, фіксуючи понятійну віднесеність слова до тієї чи іншої групи. Фіксації підлягають два фактори: кількість груп, що допускають входження поняття, і

характер входження. В ході роботи з даним словником стає помітним те, що деякі поняття входять до декількох груп, другі – тільки в одну, треті – зовсім не співвідносяться з жодною групою даної схеми. Характер входження залежить від того, чи є поняття основним для даної групи, чи воно другорядне, тобто тільки входить до неї у якості описового поняття.

Словотворча здатність. Чим більше похідних і складних слів, які створені від кореню даного слова, студент зможе зрозуміти самотійно під час читання текстів, тим більше підстав для його включення до мінімуму. Тобто, словотворча здатність оцінюється відповідно до того, скільки утворень дає основа .

Багатозначність. Чим більше значень має слово, тим воно більш цінне для розуміння текстів, оскільки дає можливість на основі знання основного значення самотійно зрозуміти інші численні значення слова без попереднього вивчення. Відповідно до цього принципу таке слово, як *body* в його основному значенні «тіло», має бути обов'язково включено до словника-мінімуму студента інженерної спеціальності, оскільки воно дає можливість самотійно зрозуміти його численні значення (*geometrical body, physical body, heavenly body, a car body, a truck body, body of a lathe, an aircraft body, etc.*) Оцінюючи цей показник, важливо враховувати особливості семантичної структури лексичних одиниць, яка складається з лексико-семантичних варіантів різних типів. Серед них можна розрізнити три ступеня семантичної цінності: 1) головні значення; 2) неголовні найближчі значення; 3) неголовні подальші значення і відтінки значень.

Сполучуваність – важливий індикатор вживаності, тому доречно надавати перевагу тим словам, що створюють найбільшу кількість сполучень з іншими. Облік сполучуваності має здійснюватись на різних рівнях. Адже, по-перше, сполучуваність проявляється в рамках різних моделей або схем сполучуваності. По-друге, сполучуваність обмежена на лексико-семантичному рівні смисловою сумісністю слів. По-третє, подальші обмеження витікають з правил мовного узусу, притаманних тільки даній мові. Облік сполучуваності на всіх цих рівнях дозволяє отримати критерії для зіставлення часткової вживаності слів за цим параметром. Так, має бути підрахована кількість моделей (схем) сполучуваності, а всередині кожної – необмеженість, обмеженість або одиничність сполучуваності.

Стройова здатність. Цей фактор виходить з того, що лексичні одиниці з переважаючими системними і функціональними компонентами смислової структури відіграють важливу роль в якості стройових елементів вислову, в той час як словам з яскраво вираженим предметно-понятійним характером належить в цьому невелика роль.

Частотність. При включенні до словника враховується частотність вживання слів у текстах, передбачених програмою, та їх розповсюдженість (кількість джерел, в яких дане слово зустрічається). При обліку частотності керуються статистичними словниками, а також результатами статистичної обробки профільних текстів.

Стилістична диференційованість. Стиль передбачає можливість факультативного вибору будь-яких з декількох конкуруючих засобів. Кожен елемент набуває додаткового стилістичного значення не сам по собі, а завдяки своєму відношенню до решти. Ядро лексичного мінімуму складають слова нейтрального стилю (стилістично необмежені). Поповнення словника-мінімуму

студента відбувається за рахунок слів як нейтрального і книжково-писемного стилю, так і слів, що відповідають стилю публіцистичної та наукової літератури. Науковці стверджують, що мають бути залишеними поза мінімумом лексичні одиниці, обмежені приналежністю до розмовного стилю, діалектизмів, архаїзмів, тощо.

Розглянемо взаємодію принципів відбору між собою. В смисловій і семантичній структурах слова окремі компоненти не просто існують поряд, а тісно взаємопов'язані один з одним. Тому було б неправильно розглядати слово окремо в кожному з виділених аспектів. Коефіцієнти вживаності, що використовуються при розгляді різних критеріїв відбору, направлені на отримання відносних оцінок цих якостей за принципом «більше – менше». Вони лише опосередковано відображають результати абсолютних вимірювань.

Слід наголосити, що статистичний спосіб відбору спирається на статистичні дані про ЛО, коли відбір здійснюється на однорідному в стилістичному та тематичному відношеннях текстовому масиві. Тому цю методику застосовують в немовних закладах освіти. Негативна сторона цього методу полягає в тому, що основна статистична операція розбивається на дві частини: спочатку підраховується частота лексем, а потім визначаються найбільш вживані значення. Недолік такого підходу полягає в тому, що він обмежується лише частотним підрахунком ЛО і не враховує їх лінгвістичні особливості.

Метод моделювання та системний підхід. В сучасній науці метод моделювання широко розповсюджений. Модель називає об'єкт, структура і функціонування якого відтворюють структуру і функціонування оригіналу. Визначальним моментом у побудові моделі є функція. Мета нашого навчання вимагає, щоб модель слугувала реалізації перш за все комунікативної функції. Від функції залежить зміст і форма моделі. Комунікативна функція реалізується в комунікативній діяльності, яка, як відомо, завжди залежить від сфери і ситуації спілкування. У зв'язку з тим, що модель завжди відбиває дещо постійне або ж, у крайньому разі, типове, то за змістом лексичний мінімум як модель цілком може бути обмежений типовими для студентів інженерних спеціальностей сферами і ситуаціями, в яких реалізуються типові комунікативні наміри і предмети мовлення/теми. Оскільки комунікація здійснюється як в усній, так і в письмовій формі, то модель повинна мати особливості, характерні як для писемного, так і для усного мовлення.

Виходячи із уяви про словник-мінімум як модель, яка служить для всіх видів мовленнєвої діяльності, а також на підставі сучасних уявлень про текст як одиницю мови, мовлення і спілкування, встановлено, що джерелом відбору словника повинен бути саме текст, а добір джерел здійснюється на основі номенклатури сфер спілкування і типових комунікативних ситуацій.

Слід звернути увагу, що обробка текстів-джерел відбору здійснюється на основі принципу частотності, який в даному випадку при завчасно встановлених сферах і ситуаціях спілкування «поглинає» принципи багатозначності, словотворчої цінності, семантичної цінності, стройової здатності, оскільки поряд з традиційно частотними артиклями, займенниками, прийменниками, частками частотними виявляються також мовленнєві багатозначні слова, кліше, слова, що мають словотворчу цінність.

Таким чином, процедура формування словника-мінімуму як моделі мовної системи складається з таких кроків:

1. виділення адекватних сфер спілкування;
2. визначення соціально-комунікативних ролей;
3. встановлення переліку типових комунікативних ситуацій;
4. вербалізація типових комунікативних ситуацій;
5. аналіз усномовленневих текстів на основі принципу частотності і укладання частотного списку лексичних одиниць.

Увесь отриманий лексичний матеріал розміщується у словнику-мінімумі за принципом асоціативного поля: зводиться у більш дрібні групи, що легко засвоюються, в середині яких існують міцні асоціативні зв'язки [3, с.8-10].

Варешкіна Н. В. пропонує наступну схему послідовності операцій для формування словника-мінімуму [2, с.6-10]:

Етап	Зміст	
	Активний словник	Пасивний словник
1.	Складання переліку типових контактів, соціально-комунікативних ролей у відповідних сферах спілкування, користуючись методом моделювання.	
2.	Складання переліку типових мовленневих ситуацій, користуючись методом анкетування.	Складання переліку дисциплін, розділів науки актуальної тематики, користуючись методом експертизи.
3.	Текстуалізація ситуацій.	Підбір текстів.
4.	Проведення селективних операцій користуючись комп'ютером і спеціальним програмним забезпеченням.	Отримання на комп'ютері списку ЛО за убунанням частотності та алфавітного списку з вказівкою частотності.
5.	Складання списків ЛО по ситуаціях і за алфавітом.	Проведення селективних операцій на базі частотного словника.
6.	Аналіз репрезентативності класів ЛО, відбір речень-кліше.	Відбір спеціальної і ономаністичної лексики.
7.	Об'єднання репродуктивних та рецептивних словників.	
8.	Складання двомовних словників репродуктивної й рецептивної лексики, довідника з ономаністичної лексики, словотворчого мінімуму, списку речень-кліше.	

Висновки. У ході нашого дослідження було встановлено, що відбір лексики являє собою поетапний процес, в результаті якого до селекції підключаються в певній послідовності різні методи, виходячи з семантичної та функціональної диференціації ЛО. Відібраний лексичний мінімум за своїми основними характеристиками має відповідати вимогам ефективності, надійності, комунікативної достатності, відповідності комунікативним потребам спеціаліста певного профілю. Встановлено, що основні процедури селекції в рамках різних підходів доцільно розглядати в якості робочих, автономних методів, серед яких можна виділити: статистичний метод, анкетний, моделювання ситуацій, запису мовлення носіїв мови, експертизи.

Результати даного дослідження будуть корисними для подальших досліджень методик формування лексичної компетентності майбутніх інженерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухбиндер В. А. Работа над лексикой / В.А. Бухбиндер // Основы методики преподавания иностранных языков. – К.: Вища школа, 1986. – С. 159-179.
2. Варешкіна Н. В. Отбор и организация словаря-минимума для обучения английскому языку на гуманитарном факультете : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н.В. Варешкіна.– К., 1992. – 17 с.

3. Степашенко С.М. Відбір словника-мінімуму для інтенсивного навчання німецької мови на початковому етапі мовного вузу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / С.М. Степашенко – К., 1993. – 17 с.

REFERENCES

1. Bukhbinder, V. A. (1986) *Working on vocabulary*. Fundamentals of foreign language teaching. Kyiv: Vyshcha shkola [in Russian].
2. Vareshkina, N. V. (1992) *Selection and organization of minimum vocabulary for teaching English on humanitarian faculty*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, Ukraine: KNLU [in Russian].
3. Stepaschenko, S.M. (1993) *Selecting minimum vocabulary for intensive teaching of German on the primary stage of language university*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, Ukraine: KNLU [in Ukrainian].

О. Л. Ярошенко. Анализ концепций отбора лексического материала в методике обучения общетехническому английскому языку.

Рассматриваются вопросы отбора лексического материала, на основе которого разрабатываются упражнения для формирования лексических навыков в чтении, говорении, аудировании, письме и переводе. Отбор лексики представляет собой многоэтапный процесс, в ходе которого в определенной последовательности к селекции подключаются разные методы и способы отбора. Анализируются полистатистический и статический способы отбора лексического материала, а также факторы, которые влияют на измерение частоты употребления лексических единиц. Описывается метод моделирования и системный подход к отбору лексического материала. Предлагается процедура формирования словаря-минимума как модели языковой системы, а также схема последовательных операций для формирования такого словаря на основе метода моделирования с использованием полистатистического способа отбора. Доказывается, что отобранный лексический минимум по своим основным характеристикам должен соответствовать требованиям эффективности, надёжности, коммуникативной достаточности, соответствия коммуникативным потребностям специалистов определённого профиля.

Ключевые слова: лексический минимум, лексическая единица, способы отбора, методы отбора, активный словарь-минимум, пассивный словарь-минимум.

O. L. Yaroshenko. Analysis of concepts for lexical material selection in methodology of technical English teaching.

The article reviews issues related to selection of lexical material for developing exercises for forming lexical skills in reading, speaking, listening, writing and translation. The absence of the lexical minimum makes it much more difficult for a teacher to control and evaluate the formation of the foreign language competence. Taking into account that selection of lexical minimum must be carried out with consideration of many factors (such as program requirements, learning environment and language skills) and certain principles and procedures, it is necessary to draw up an algorithm of actions to select lexical units. Selection of lexical units is a stage-by-stage process which in certain sequence employs different methods and means of selection. The article analyses polystatic and static means of selecting lexical material as well as factors which influence the measurement of usage frequency of lexical units. The article gives description of modeling method and system approach towards selecting lexical material. A procedure of forming minimum vocabulary as a model of language system is offered. The article proves that selected lexical minimum in its main characteristics has to meet the requirements of efficiency, reliability, communicative sufficiency, correspondence to communicative needs of specialists of a certain field. The article has four parts: an introduction explaining the topicality, aims and objectives of the article, two parts with the main research material and conclusions.

Key words: minimum vocabulary, lexical unit, means of selection, methods of selection, active vocabulary, passive vocabulary.